

1880-1920 SÜRECİNDE ERMENİ ÇETELER VE TOKAT YÖRESİNDEKİ EYLEMLERİ-ETKİNLİKLERİ

Dursun TAŞDELEN*

“Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin gerçek çıkarlarından ziyade dünya kapitalistlerinin ekonomik çıkarlarına göre halledilmek istenen mesele, Kars Antlaşması ile en doğru çözüm şeklini buldu. Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın dostluk bağları memnuniyetle tekrar kuruldu.”

Gazi Mustafa Kemal Atatürk (1922)

10. yüzyılda Anadolu topraklarına gelen Türkler ile kısa zamanda kaynaşan Ermeniler, Bizans'ın baskı ve zulmünden sonra Türklerin Anadolu'ya gelişini sevinçle karşılamış, ilk zamanlar Selçuklular ile sağlam bir dostluk oluşturmuş, Osmanlı Devleti'nde de Türkler ile dostluğu daha da geliştirerek kurumsallaştırmıştır. Bizans'ın kendi inançlarını yasakladığı bir dönemde Selçuklular döneminde Kiliselerine izin verilmesi hatta Selçuklular tarafından yapılması bu gün için ayrı anlam ve önemini kavramak gerekir. Bununla ilgili olarak Tarihçi Prof. Dr. Ali SEVİM Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni ilişkileri kitabında (sayfa 20- 24) şu tespiti yapmaktadır.

“... Hıristiyan ahali, büyük kiliselerinin cami'ye çevrilmesi sebebiyle Süleymanşah'tan aldıkları izinle Meryemana ve Azizcercis adlarında iki kilise inşa etmişlerdir. Bunlardan başka Süleymanşah, çarpışmalar sırasında yıkılan yerleri tamir ettirmiş, sözünde durup kendisine yardım eden şihne İsmail ve iç kale muhafızını yine eski görevlerinde bırakmıştır...”

“Büyük Sultan Melikşah'ın imparatorluk içinde, başta Ermeniler olmak üzere, Selçuklu yurttaşı olarak yaşamakta olan, bütün gayri Müslim azınlıklara gösterdiği hoşgörü nedeniyle Ermeni ve Süryani kaynaklarında, kendisi

hakkında pek çok övgü dolu ifadeler kaydedilmiştir...”

Oysaki aynı tarihlerde; 1021 yılında, Bizans imparatoru II. Basil Doğu Anadolu'ya yaptığı harekât sonucunda Vasparuk'u (Van'ın güney kesimi) ilhak ettikten (12 kale 4400 köy ve 115 manastır) sonra, bu bölgede oturan 40 000 Ermeni'yi göçe zorlayarak; Orta Anadolu'ya, Sivas, kısmen de Kayseri kent ve yörelere yerleştirmiş, böylece **tarihte en büyük Ermeni tehciri yapılmıştır.**

11 yüzyıldan beri yüz yıllarca Türklerle birlikte yaşayıp sosyal, askeri, dini, iktisadi, her türlü hak ve hürriyetten ve birçok imtiyaz ve ayrıcalıktan yararlanmış olan Ermeniler, 18.yy sonları 19.yy başlarında gelişen etnik milliyetçilikten nasibini alarak Osmanlı hoşgörüsü, sabrı ve büyük devlet geleneğini istismar ederek, kendi aralarında yerel olarak komiteler (çeteler), dernekler oluşturarak kendi milletlerini bir felakete sürüklemiştir. Felakete sürüklemekle kalmayıp yüzyıllarca kardeşçe barış ve huzur içinde yaşadığı ve yaşattığı devleti, ülkesi tarafından Türklerin güvenini kazanarak **millet-i sadıka** olarak nitelendirilmelerine rağmen batı emperyalistleri ve sömürgecilerinin kışkırtmalarına uyarak çoğunlukta Anadolu'nun doğu kısmında olmak üzere birçok vilayetimizde bir sürü seri katliamlar ve başkaldırıları yapmışlardır. Bundan birçok vilayetimiz nasibini aldığı gibi Tokat ve yöresi de bu menfur olaylardan nasibini almıştır. Bütün bu olaylar batı toplumu ve devletlerinin sömürgeci zihniyetleri ile dezenformatif bir propagandanın bütün kuralları uygulanarak Türklere fatura edilmeye çalışılmıştır. Bu propaganda dâhili ve harici bütün düşmanları bir araya getirmiş olup içlerindeki bütün kinleri biriktirerek Türk halkını ve Türkiye'yi cezalandırmaya çalışmaktadırlar. Oysaki Osmanlı idaresi dışında yaşayan Ermeniler Türklerle yaşadıkları gibi yaşayamıyorlardı. Örneğin: Rusya'da; Ermeni-

* TRT İstanbul Radyosu Başteknisyeni

lere ait vakıflar, okul ve dini müesseseler kapatılmış, Ermeni diliyle eğitim yasaklanmış, din adamları ve başarılı ticaret erbabı sürgün edilmiştir.

Gerek içerde gerekse sömürgeci zihniyete sahip komşu ülkelerimizle birlikte batılı büyük ülkelerin gelişme ihtirasları ve nüfuz politikaları sayesinde, yüzyıllarca vatandaşlığını yaptığı Osmanlı İmparatorluğu içinde en yüksek hayat standardına sahip olan Ermeniler 1880'lerden itibaren küçüklü büyüklü çeteleşerek, isyanlar çıkarmış, çete komiteleri ile iç savaş başlatmış, devleti zayıflatıp, Türk milletini yıldırırken mazlumları oynayarak batılı devletlerin dikkatlerini çekmeye çalışarak müdahale etmesini sağlamayı hedeflemişlerdir.

Ermeniler yaşadıkları dönemlerde eğitimlerini istedikleri şekilde yapabildikleri halde Tanzimat'la birlikte yeni okul açmaları ve eğitim öğretim hakları serbestlikleri teyit edildiği halde; devletin bütün okulları yine devletin denetim ve gözetimine tabi olmasına rağmen cemaatlerin dini eğitim ve öğretimine karışılmaması kararı alınmıştı. Bundan yola çıkarak bu dönem de Ermeni eğitim ve öğretim kurumlarını değerlendirecek olur isek Osmanlı coğrafyasında yine değişik tarih ve kişi/kurumlarca yayınlanan raporlara göre sayıları farklı olmakla birlikte 1901-1902 yıllarında İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin resmi istatistiğine göre Tokat'ta 11 Ermeni Okulu'nda 1408'i erkek, 558'i kız öğrenci olmak üzere toplamda 1966 öğrenci öğrenim görmekte, 50 öğretmen de görev yapmaktadır. (bu konuda Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ'nün Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı kaynak olarak gösterilebilir.)

Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ'nün Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı adlı kitabında Ermenilerin yapmış oldukları isyanlar liste oluşturmuştur. Buna göre; 1882- 1914 döneminde Anadolu'nun değişik yerleşim yerlerinde 8 Aralık 1882 Anavatan Müdafileri Olayı ile başlayan ve 14 Nisan 1909 tarihinde sonucusu gerçekleştirilen Adana İsyanına kadar Ermeni Komitelerin faaliyetleri ile artan sıklık ve şiddetle kırkı aşkın Ermeni isyanları yapılmıştır. Belirtilen tarihler arasında gerçekleştiren isyanlar Tokat'ın bağlı bulunduğu Sivas sancağı hudutları içinde; 29 Eylül 1895 Divriği İsyanı ve 15

Kasım 1895 Sivas isyanı oluşturmakla birlikte Tokat bölgesin de isyan boyutunda hareketler olmamış buna rağmen küçük çaplı huzur ve barışı bozucu çete hareketleri gerçekleşmiştir.

Çeteler oluştukları bölgelerdeki Müslümanlara zarar verdiği kadar Ermenilere de zarar vermekte idiler. Katolik Ermeni olan ve Tokat'ta kurulan Hınçak komitesinin faaliyetlerinin hükümete haber vermesinden şüphelendikleri Dr. Jarj'ı öldürmeleri Tokat bölgesinde verilebilecek en önemli olay olup Devlet arşivlerindeki kayıtlara göre 14 Ekim 1893'te Tokat Ermeni Komitesi tarafından öldürülmüştür. Bu olay huzur içinde yaşamlarını devam ettiren Tokatlıların karşılaştıkları ilk olaydır. Daha sonraları Tokat'taki bu ilk olayı başlatanların, eli kanlı Hınçak Komitesi olduğu tespit edilerek, görgü tanığı Pereviz'in teşhis etmesi ile doktoru; Hoca Ahmed Mahallesinden Sivaslı oğlu Dikran, Cemaleddin Mahallesinden Kiregos oğlu Artin ve İvaz Paşa mahallesinden Gürnlü oğlu Kirkor'un öldürdükleri tespit edilmiş ve idam cezasına çarptırılmışlardır. Doktorun katillerinin vermiş olduğu bilgiye göre doktoru vuran silahın parası Tokat'ta oluşturulmuş olan Hınçak komitesi tarafından üyelerinden ve halktan mektuplarla yapılan ve tehdit ile Ermenilerden toplanmıştır.

TOKAT'TAKİ ELİ KANLI ÖRGÜT HINÇAK KOMİTESİ

Hınçak (Çan sesi); Kafkas Ermenilerinden Rus uyruklu Ermeni olan Avadis Nazarbeg ve eşi Maro tarafından önce bir gazete adı iken daha sonraları merkezi İsviçre'de 1886 yılında kurulmuş eli kanlı bir terör örgütü haline gelen Hınçak Komitesi adında siyasi bir komiteye dönüşmüştür. Üyeleri ve üst yöneticilerinin çoğunluğunun Rus uyruklu Ermenilerden olduğu bu örgüt daha sonra merkezini Londra'ya taşımıştır. Komite temelde Karl Marx'ın düşünceleri doğrultusunda hareket etmekle birlikte asıl hedefi Doğu Anadolu'yu kapsayacak ve Rusya ve İran'ı da kapsayacak bir Ermenistan devletini kurmaktır. 1890 yılından İstanbul merkezli yapılanmaya giderek Anadolu'nun birçok bölgesinde örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Tokat Hınçak cemiyeti bölgede Hınçak faaliyetlerini yöneten merkez olan ve "Küçük Ermenistan İhtilal Komitesi Merkezi adını taşı-

yan Merzifon'a bağılı olarak faaliyetin yürüt-
mekte idi. Merzifon'daki merkezin reisi Ameri-
kan kolejinde öğretmen Karebet Tomayan'dı.
Sekreteri de yine o okulda öğretmen olan
Ohannes Kayayan'dır. Her ikisi de Protestan
Ermeniydiler. Tomayan; Baron Meleh, Kaya-
nan da Vahram sahte isimlerini kullanarak
haberleşiyorlardı. Bu iki kişi ile birlikte Protes-
tan vaiz Mardiros komite faaliyetlerinde bu-
lunmak üzere sırası ile Çorum, Yozgat, Kayse-
ri, Burhaniye, Tenüs, Sivas, Tokat ve Amasya'yı
gezerek vaaz şeklinde Ermenilere telkinlerde
bulunarak konferanslar vermiş ve komite şü-
belerinin açılışlarını yapmışlardır.

Tokat' ta kurulan Hınçak komitesi; Cemiyet-
in reisi Çilehane Mahallesinden Avukat Na-
zaryan Kigork, Soğukpınar Mahallesinden Kı-
lıçoğlu Agop, Türbe-i Kebir Mahallesinden
Dırdıryan Serkis, Yaşmeydan Mahallesinden
Dülgeryan Kigork, Kaya Mahallinden Arabyan
Artin tarafından oluşturulmuştur.

Oluşturulan komite eylemlerde bulunmak
için; Merzifon'da 1892 yılında yapılan Komite
Meclisinde karar alınarak silah temin yoluna
gitmiştir. Bu toplantıda, aidatlar ile yoksul
olanlara silah sağlanması, isyancıların Gürcü
elbise ve başlıkları giymeleri kararı alınmıştır.
Bu hususta ilk çalışmalara zaman kaybetmek-
sizin uygulamaya geçilerek Niksarlı Arşavir,
cemiyete üye olmak suçundan sorgulanan
Hacı Agob'dan silah istemişti. Arşavir,"Nik-
sar'da martini tufengi çok bulunur. Bana bir
martin bulup gönder" demişti. O da 30 fişen-
gi ile 4 martini tufengi bularak Tokat'a götü-
rüp teslim etmişti. Yine Hacı Agob yargılama-
sındaki vermiş olduğu ifadesinde; Sivas'tan 93
martini alınarak Tokat'a getirildiğini Arşavir-
den duyduğunu söylemişti Aslen Niksarlı
Tokat'ta Ermeni okulunda Öğretmenlik yapan
Güdekyan Arşavir fikri öncülüğü ile Niksar'da
teşkilatlanmaya başlayan Hınçak Komitesi bu
amaç ile Arap Oğlu Hacı Agop oğlu Artin'i gö-
revlendirirler. Aidat toplama işi de verilerek
haftalık birer ikişer mecdiye toplayarak kendilerine
bütçe oluşturmayı hedeflediler ise de
bunda başarılı olamamışlardır. Komite To-
kat'ta kirli emelleri doğrultusunda bir süre fa-
aliyette bulunmuş önemli olaylar yaratarak fa-
aliyetlerde bulunmuştur;

Tokat'ta kurulan Hınçak Cemiyeti'nin ger-

çekleştirdiği eylemlerden birisi de 4 Ağustos
1894 ta Tokat'tan İstanbul'a gitmekte olan
posta arabasının soyularak, Tatarı Mehmet
Efendi'nin öldürülmesi idi. Çıkan çatışmada
bir de jandarma eri şehit olmuştur. Yapılan
sorgulamada bu eylemin cemiyete silah alımı
için yapıldığı ve eylemi yapanların; Su içemez
Mahallesinden Kalok oğlu Kaspar, Çete reisi
olan ve 12 Eylül 1894 te yakalanıp tutuklanan
Setenciler Mahallesinden Melkon oğlu Leon,
firari durumda olan Kâbe-i Mescid Mahalle-
sinden Çakıcı oğlu Armenak, Çiftlik köyünden
Keşiş oğlu Nişan, yine firari durumda olan Bis-
kincik köyünden Pehlivan Serkis ve Tahtoba
Köyünden Bezirgan oğlu Avadis oldukları tes-
pit edilerek Tokat Divan-ı Harp Reisi Mustafa
Hilmi Efendi başkanlığındaki mahkeme heyeti
tarafından yapılan mahkeme neticesinde To-
kat Hınçak cemiyeti yönetici ve üyeleri ile ko-
mitenin emriyle Doktor Dr. Jarj'ı öldüren ve
posta arabasını soyan, evlerinde sakıncalı ya-
yın bulunduran şahıslara aşağıda belirtilen
cezalar verilmiştir. İdam cezasına çarptırılan
yöneticiler:

- 1.Tokat'ın Kaya Mahallesinden Nazar oğlu
Kigork
- 2.Soğukpınar Mahallesinden Kılıç oğlu
Agop
- 3.Türbe-i Kebir Mahallesinden Dırdır oğlu
Serkis
- 4.Yaşmeydan Mahallesinden Dülger oğlu
Kigork
- 5.Kaya Mahallesinden Arab oğlu Artin

Posta arabasını soydukları ve Tatar Meh-
med Efendi'yi öldürdükleri gerekçesiyle idam
cezasına çarptırılanlar:

- 1.Kâbe-i Mescid Mahallesinden Çakıcı oğ-
lu Armenak
- 2.Setenciler Mahallesinden Melkon oğlu
Leon
- 3.Suiçmez Mahallesinden Kalok oğlu Kas-
par
- 4.Çiftlik Köyünden Keşiş oğlu Nişan
- 5.Biskincik Köyünden Pehlivan oğlu Serkis
- 6.Tahtoba Köyünden Bezirgân oğlu Avadis.

Cemiyete üye oldukları anlaşılan 44 kişiye
de 5 ila 10 yıl arasında kalebent cezası veril-
miştir. İhbarda bulunarak olayların çözülmesi-

ni sağlayan şahıslar da ceza kanunundan muaf tutulmuşlardır.

Komite çeteleri bunun haricinde yine aynı tarihlerde 15 Kasım 1894 Tokat'tan İstanbul'a gitmekte olan posta arabasının Gömeç Köyü yakınında soygunu da gerçekleştirmiştir.

Ermenilerin Tokat'ta bu türlü bir faaliyet içinde bulunmaları ister istemez Türkler ile Ermeniler arasında bir soğukluk meydana getirmişti. 19 Mart 1895 Cuma günü bir takım olaylar meydana gelmişti. Bu gerginlik Niksar'da da kendini göstermiştir. 20 Haziran 1896 Cumartesi günü reji kolcusu Çakır Mustafa, Gedikyan Kokas isimli bir Ermeni tarafından öldürülmüştü. Bu olaylar üzerine Niksar'daki Müslüman ve Rumlardan oluşan yirmi beş kişilik bir grup bu olaylardan Ermenilerin sorumlu olduğuna dair bir yazılı bildiri imzalamışlardır.

4 Ağustos 1915 Niksar'da bir köy evine sığınan silahı Ermeni asilerle çarpışmalar yaşandığı belgesi arşiv belgeler arasındadır.

Bu kadar saldırı ve olaylara neden olan, bu ülkeyi bölerek parçalayarak dağıtmayı, bu topraklarda bir büyük Ermenistan kurmayı hayal edenler kendileri değilmiş gibi milli mücadele sürecini de baltalamaya çalışmışlar ve Rumlarla birlik olup; 22 Ekim 1919 Erbaa kazasında Ermeni ve Rumların, reis-i ruhanileriyle birlikte imzalayarak Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgrafnamede; "Mal, namus ve hayatımızın emniyet altında bulunmadığına ve Kuva-yı Milliye'ye yardım etmediğimiz takdirde bu havaliyi terke mecbur edileceğimiz yolunda İstanbul'da yayılan haberlere teessüf ederiz. Burada bütün unsurlar kardeş gibi yaşadıklarından, biz bu tür haberlerden Müslüman kardeşlerimize karşı hicap duymaktayız" denilmektedir.

Ermeni çeteleri bir anda huzuru ortadan kaldırıp geçici de olsa asayışı bozmanın mutluluğunu(!) tadmadan hükümet kuvvetleri ve adli kuvvetler olaylara hemen hâkim olarak bastırıp yine huzuru sağlamışlardır

Bu ve buna benzer olayların yurdun büyük bir kesiminde meydana gelmesi ve tekrarlarının yaşanmasından; Gerek Müslüman gerek ise gayrimüslimlere gelecek zararları önlemek için Osmanlı bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu amaçla; Osmanlı Devleti bu

isyan ve isyan hareketleri karşısında her devletin yapacağını yapmış isyancı çetelerin üzerine güvenlik kuvvetlerini göndererek bastırması, bölgesel güvenliği sağlayarak halkın güvenliğini de sağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti karşılaştığı iç ve dış saldırılar karşısında halkın güvenliğini sağlamakta ve tedbir almakta gecikmeyerek savaş bölgesinde bulunan Ermenileri daha güvenilir bölgeler her türlü tedbiri alarak nakletmişlerdir. Bu maksatla devletin almış oldu karar ve yayınlamış olduğu emir ve talimatlar bunun açık kanıtıdır. Maalesef tarih içinde başta kendi halklarına soykırım yapmaktan çekinmemiş olan batı ülkeleri (geniş bilgi için Sefa YÖRÜKEL'in Batı Tarihinde İnsanlık Suçları araştırması bu konuda en önemli kaynak eserdir.) olmak üzere batı kamuoyuna maksatlı olarak çetelerin yaptıkları göz ardı ederek yaşanmış olan olayların tarihe soykırım olarak geçirilmesi teşebbüsünde bulunmuşlar ve halende ısrarla bulunmaktadırlar. Oysaki Ermeni çete ve işbirlikçilerinin asıl amaçları Anadolu ve Kafkaslar'daki Türk varlığını silmek ve Osmanlıyı planlı olarak bölüp ve parçalamaktır. Bu emellerine nihayetinde Sevr ile kavuşacaklarına inandıkları anda Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları önderliğinde Türk Halkı toplu bir kurtuluş hareketi ile bunu da bozarak bu topraklara kanları pahasına sahip çıkmışlardır.

ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI (ATASE) ARŞİV BELGELERİNDEN SEÇMELER

** "Sivas-İstanbul-Samsun üzeri Amasya Tümen Komutanlığına; Amasya Depo Taburu Komutanı İsmail Tarafından şifreli yazılan yazıda "atlı bir ermeni çetesinin Tokat ile Zile sınırı üzerinde, dağlık bölgelerde oturan halkı ve aşiretleri katlederek; köyleri yakarak geldiği haber veriliyor. İdarecilerin başvurusu üzerine olay yerine yeterli miktarda müfreze ile gidileceğinden, bu konuda emrinizi bekliyorum"

** "yazılan şifreli yazıya binaen; 10. Kolordu Komutan Vekili Pertev Beydan'dan gelen 23 Temmuz 1915 tarihli şifreye göre; " çok aceledir, Atlı bir ermeni çetesinin Zile hududu üzerinde ve dağlık yerlerde oturan halk ve aşiretleri katlederek, köyleri yıkarak Zile'ye doğ-

ru ilerlemekte olduğu hükümet tarafından bildirilmiştir. Yerel idarecilerin asker istediği, ancak milis teşkilatının olmaması ve yerel idarecilerin asker gönderilmesi konusunda ısrarcı olmaları üzerine, jandarmaya yedek kuvvet olmak üzere bir müfrezinin bir subay komutasında sevkini Tokat Talimğâh Komutanlığına şimdi cevap olarak bildirildiği arz olunur.”

Aynı zamanda 21 Ağustos 1915 tarihinde 3. Ordu Komutanı Mahmut Kamil tarafından çekilen şifreye göre; “Tokat’ın Erbaa bölgesinde Pıçındağı ormanında gizlenen on sekiz silahlı Ermeni’den altısı ölü, bir kadın iki kız da yaralı olarak ele geçirilmiştir. Geri kalanı da Tokat’tan çıkarılan bir müfreze ile takip edilmektedir.” Demektedir.

**“24. Süvari Alayı 2. Bölüğünden Ruslara esir düşen, daha sonra firar eden Zile’nin Alan Köyü’nden, Koçanoğullarından Osman oğlu Ahmet’in Ermeni mezalimine dair ifadesi;

“Karaorgan’dan Mamahatun’a gelirken bir gece Erzurum’da kaldık. Erzurumlu bir Müslüman, Ermeniler hakkında bana şunları söyledi: Ermeniler, Erzurum’a geldikleri zaman pek çok Müslümanı kestiler, ağza alınamayacak kötülüklerde bulundular. Kapıları kırarak, duvarları delerek evlere girdiler çoluk çocuğu bile kestiler. Bereket versin ki Ruslar çok geçmeden Ermenileri durdurdular ve ele geçenlerini cezalandırdılar.

Rus işgali altına giren yerlerde, halkının büyük bir kısmı göç etmiş olan birkaç Müslüman köyü bir araya gelerek Ermeni tecavüzlerine karşı toplu bulunmak istiyorlar. Rus hükümeti de, bunların korunması için her köye iki Kazak’la bir çavuş bırakıyor”

**Evinde bomba ele geçtiğinden dolayı gözaltında bulunan, Sofular Mahallesinde ikamet eden, Tayak oğlu Karnik Usta’nın ikinci kez alınan ifadesidir.(17 Temmuz 1914)

- “Tarafınızdan imal edilen patlayıcı madde ve bombanın Tokat’a gönderildiği öğrenildi. Tokat’a kaç tane bombayı, hangi vasıtayla gönderdiniz? Bombaları Tokat’a kime gönderdiniz? Gerçeği açıklayarak anlatınız.

Dokuz ay önce Romanya’nın Köstence Limanına gittim. Benim olmadığım sırada, Tokatlı döküm ustalarından Ohan oğlu Setrak, Sam-

sun’dan gelirken kardeşimin yanına uğrayıp, beş tane bomba yaptırarak Tokat’a götürdüğünü, Romanya’dan dönünce kardeşim Ohannes söyledi. Ohannes, Setrak’a verdiği bombaların memelerini takmadan teslim etmiş. Bombaları kaçta yaptığını bilmiyorum.

- Tokatlı Ohan oğlu Setrak’ı önceden tanıyor muydunuz? Tokat’a satmış olduğunuz bombaların sayısı fazla. Gerçeği niçin söylemiyorsun?

Setrak’ı babasından hamam tası aldığımızdan tanır ve konuşuruz. Bildiğim, kardeşim Ohannes tarafından imal edilmiş beş adet bombadan başka, Tokat’a bir şey göndermedik.

- İfademi onayla

İfademi onaylayarak imzalıyorum. “

Komiser muavini Jandarma

(imza)

Merkez Takım Komutanı Sanık Karnik

(imza)

(imza)

**Evinde bomba ele geçirilen sanık Tayak oğlu Ohannes’in ikinci kez ifadesidir. (17 Temmuz 1914)

- “Kardeşiniz Karnik’in ifadesinden anlaşıldığına göre, o, Romanya’dayken, Tokatlı Ohan oğlu dökümcü Setrak’a birçok bomba imal ederek satmışsınız. Gerçek mesele ne ise saklamadan doğrusunu söyleyiniz.

Bundan sekiz ay önce kardeşim Karnik, Romanya’dayken babamızla alışveriş yaparken ismini işittiğim, Tokatlı Ohan oğlu dökümcü Setrak bizim dükkâna geldi. Karnik’i sordu. Romanya’ya gittiğini söyledim. Samsun’a gidiyorum. Döndüğümde konuşuruz. Dedi ve çıktı. Bir buçuk hafta sonra, Samsun’dan dönüşünde, dükkâna uğradı. Bana, “Babanız bomba yapardı. Sen de imal ediyor musun?” demesi üzerine, “isterseniz üç beş tane döker veririm” dedim. Delik delmeksizin ve meme koymaksızın yapmak üzere tanesini birer mecdiyeye pazarlık ettik, 5-6 bomba döküp hazırlayacağıma söz verdim. Setrak’ın parası olmadığı için, bombaları yapıp gönderdiğim zaman parasını teslim almak üzere anlaştık.

Bu anlaşma üzerine, Setrak Tokat’a gitti, ben de bombaları döküp hazırladım. On beş

gün sonra, elinde Setrak'ın imzaladığı bir mektup olduğu halde, adını bilmediğim ve görürsem tanıyacağım, kısa boylu, sarı benizli sarı bıyıklı, tıknaz bir arabacı dükkânıma geldi. Setrak'ın mektubunu ve bombaların parası olan beş mecediyeyi verip, bombaları aldı ve gitti. Kardeşim Karnik Romanya'dan geldiğinde bu meseleyi söylediğimi hatırlıyorum.

- Tokat'lı Setrak ustanın bombalar için gönderdiği mektup nerede? Setrak, bombaları nasıl kullanacağını sana söyledi mi?

İşin üzerinden 8-9 ay geçtiği için, Setrak'ın gönderdiği mektubun nerede olduğunu bilemiyorum. Bombaları niçin yaptırdığını Setrak'a sorduğumda, "Tokat'a satacağım" dedi. Gerekirse, yeniden sipariş vereceğini de söyledi. Mektupta Tokat dökümcü esnafından Agop ile Karabet'e dökürdüğünü yazıyordu. Gerçek budur.

- Tokatlı Ohan oğlu Setrak'ın seninle bombalar için pazarlık ettiğini, onun mektubunu getirip de bombaları arabacıya verdiği sırada gören oldu mu?

Gerek Setrak'la pazarlık yaptığımı, gerekse bombaları arabacıya verdiğimi hiç kimse görmedi. Bu bomba gizli olarak yapıldığından, başkalarının bomba imal edip etmediğine dair bilgim yok.

- Patlayıcı madde ve malzemeyle bomba imali, kanunen yasak olduğu halde, kanunlara aykırı olarak bomba imal etmenizdeki sebepler nelerdir?

Setrak'ın ısrarıyla beş adet bomba döküp sonra arabacıyla gönderdik. Bomba yapmamızın yasak olduğunu bilmiyorum.

- İfadelerini okudum, doğrusu onayla.

İfadelerim doğrudur. Onaylayarak imzalıyorum."

Komiser muavini

(imza)

Jandarma Merkez Takım Komutanı

(imza)

Sanık Ohannes

(imza)

***Görülen lüzum üzerine sanıklardan Tayak oğlu Karnik'in üçüncü kez alınan ifadesidir. (18 Temmuz 1914)

- Bazı önemli açıklamalarınız olduğu bildirildi. Açıklayınız.

Beyazıtpaşa Mahallesi'nde ikamet eden aslen Sivaslı olup lakabını bilmediğim, uzun boylu, bastonla dolaşan Topal Hacı burada hiçbir işle uğraşmayarak Taşnaksuyun ve Hınçaksüyun kulüplerini, kahvehaneleri dolaşır, en fazla Taşnaksuyun Kulübüne giderdi. Timarhane civarındaki Ermeni Kız Okulunda öğretmenlik yapan Cemil Efendi ve yukarıda adı geçen kulübün kahvecisi Agop ve biraderi Avadis ile her zaman düşüp kalkardı. Sivaslı Topal Hacı bizim dükkâna geldi ve bundan iki ay önce dışarıdan birçok dinamit getirip, bunları Sivas'a, Tokat'a, Erbaa'ya ve Niksar'a gönderdiğini söyledi. Ayrıca büyük çapta birkaç bomba döküleceğini ve bunu benim yapmamı istedi. Ben de bunları dökemeyeceğimi ve bizim ocakta bunun imkânsız olduğunu söylemem üzerine, "Ben kalıbını verip dökürürüm" diye, Dökümcü Tayagi oğlu Hamparsum'un dükkânına gidip kalıpları vererek, Topal Hacı beş altı adet büyük bomba dökürdü. Ben görevlilerce götürülünceye kadar Topal Hacı tarafından dökürülmüş olan büyük bombalar, amcamın dükkânında duruyordu. Topal Hacı bana, Tıstıs'ın Mihran'a yaptırmış olduğu büyük bombalara kılavuz (fünye yatağı) açtırmak üzere başvurduğunu, ancak Mihran'ın işlerini çok olması sebebiyle bombalara kılavuz açamadığını söyledi. Topal Hacı bozguncuların elebaşısı bir adamdır. Hatta bundan önce Samsun'da ele geçirilmiş olan tüfeklerin de Topal Hacı tarafından dağıtılacağını aralıktan duydumsa da kimlerin söylediğini bilemiyorum. Geçen hafta Tokat'a satılmak üzere gönderilen martin tüfeklerden ikisi iade edilirken, tekel görevlilerinin tütün araması yaptıkları sırada ele geçirilmiştir. Adı geçen tüfekler Mardikyan Mağazası'nda on lira verilerek tekrar geri alınmıştır.

- Sivaslı Topal Hacı burada yaptırdığı bombaları ve dışarıdan getirdiği dinamitleri nerelelere gönderiyor? Hacı'nın Tokat, Erbaa ve Niksar'daki adamları kimlerdir? Kimlerle görüşüyor? Bu konuda bilgin var mı?

Topal Hacı'nın Sivaslı tüccar Benyamin, Tokat'ta Kızıldaş'ın altında un fabrikası bulunan Çamkırtan, yazmacı Gölebatmazlar ile çok sıkı arkadaşları. Yaptırmış olduğu bombaları bunlara göndermemiş olabilir.

- İfadenizde, satılmak üzere Tokat'a getirilen martinlerden ikisini iade ediyorken tekel görevlileri tarafından yolda ele geçirildiğini söylüyorsunuz. Adı geçen tüfekler kaç taneydi? Buradan ne zaman ve kimin tarafından gönderildiğini, Tokat'a kime teslim edildiğini söyleyiniz.

İfademde geçen hafta dediysem de tüfeklerin tekel görevlileri tarafından ele geçirilmesi Sebilağzı yangınından 10-15 gün öncedir. Buradan ne kadar tüfek gönderildiğini ve Tokat'ta kime teslim edildiğini bilemiyorum. Tüfeklerin, Mardikyan adına gelmekteyken ele geçirildiğini, tüfekleri getiren Amasyalı Hallaçoğlu Ağya bana söyledi. Ağya'nın şimdi hangi mahallede oturduğunu bilemiyorum. Ancak kunduracı olup şu anda arabacılık yapan ve lakabını bilemediğim Kırkor'un, ücretli olarak arabasını sürüyor. Ağya çağrılıp sorgulanırsa Tokat'a giden tüfekler hakkında bilgi alabilirsiniz.

- İki gündür gözaltında bulunuyorsun. Sana baskı ve işkence yapan oldu mu? Yapıldıysa, ifadenizin gerçek olduğunu mu söylüyorsunuz?

Hiç kimseden baskı görmedim. İşin doğrusu söyleyecek olursam kurtulacağıma inandığım için bildiğim ve düşündüğüm şeyleri söylüyorum.

- İfadeni okudun imzala

İfademin doğruluğunu imzalarım."

Komiser muavini

(imza)

Jandarma Merkez Takım Komutanı

(imza)

Sanık Ohannes

(imza)

FEZLEKE

** "Patlayıcı madde malzemelerinden, bomba meselesiyle ilgili olarak yapılan arama ve hazırlık soruşturması sonucunda Sofular Mahallesi'nden Tayak oğlu, dökümcü esnafından Karnik ve kardeşi Ohannes'in evlerinde bulunan biri memeli diğeri memesiz iki bomba ile ilgili olarak iki kişinin sorgulanması yapılmıştır. Bir buçuk sene önce ölen babaları ta-

rafından 50 adet bomba yapılmış ve Sofular Mahallesi'nde Hanta oğlunun evinde kiracı olarak ikamet eden Dellalyan Mardiros'a satılarak, Mardiros aracılığıyla Ankara tarafına gönderildiği; bundan bir ay önce Karnik'in kardeşi Ohannes'in dört adet bomba yapıp Altun oğlu Değirmenci Rafael'in Agop'a sattıklarını, beş mecdiye aldıklarını ve sekiz ay önce Tokatlı dökümcü esnafından Ohan Oğlu Setrak Nikgos'a da tanesi bir mecdiyeden beş adet bomba yapıp, Setrak Nikgos'un yazmış olduğu mektupla arabacıya teslim ederek Tokat'a göndermişler. İtiraflarında bomba satın aldıkları anlaşılan Mardiros'un Amerika'da bulunduğu, Agop'un da 10 gün önce Merzifon tarafına gittiği anlaşılmıştır.

Diğer sanık Sevaniye Mahallesi'nden Nazar Oğlu Ağya'nın dükkânının aranmasında bulunan üç adet eski top güllesinden birisinin içi boşaltılarak etrafında delikler açıldığı ve bomba yapılmasına uygun olduğu anlaşılmıştır. Ağya, sorgulanmasında suçu inkâr ederek, bomba yapımıyla ilgilenmediğini, dükkânında bulunan eski top güllesinin babasının zamanından kalmış olduğunu ifade etmiştir.

Karnik ve Ohannes'in ölmüş olan babalarının zamanından beri bomba imal etmekte oldukları ve Nazar oğlu Ağya'nın dükkânında bulunan bomba yapımında uygun eski güllerden de bomba imal ettiği yapılan incelemelerden anlaşılmıştır. Gerek Karnik ve Ohannes'in evlerinden ve gerekse Nazar oğlu Ağya'nın dükkânında bulunan bomba yapımına uygun güller tüfekçi ustasına kontrol ettirilip alınan rapor ve daha önce yapılan araştırmayı içeren iki sayfadan ibaret olan arama yazısıyla, adı geçenlerden Nazar oğlu Ağya'nın ev ve dükkânının usulen aranmasına, hakkında hazırlanan tutanakların birleştirilmesi ve şüphelinin eşliğinde iş bu fezleke düzenlendi.

Komiser muavini

(imza)

Jandarma Merkez Takım Komutanı

(imza)

Jandarma Takım Komutanı

(imza)

Bu konu ile ilgili uzun bir soruşturma ve ifade alma sürecinden sonra, ifadeleri alınan sanıklar "Osmanlı Devleti aleyhine ve yıkıcı bir amaç taşımaları" suçlaması ile hepsi hakkında tutuklanmaları ve yargılanmaları için Amasya Savcı Yardımcılığı tarafından 25 Temmuz 1914 tarihinde; Amasya Asliye Mahkemesi Sorgu Hâkimliği'ne dava açılmış ve dava sonucu tutuklanmalarına karar verilmiştir.

**** İfadeleri kaydedilen sanıklardan Karnik ve kardeşi Ohannes'in evlerinde bomba bulunması ve konuyla ilgili ifadeleri, diğer sanık Ağya'nın da dükkânında bombaya elverişli içi boş gülle bulunması ve diğer sanık, Setrak'ın da sanıklardan Ohannes'den beş adet bomba satın aldığı Ohannes'in önceki ifadesinde kayıtlı bulunmasına, söz konusu bombaların Osmanlı Devleti'ne karşı yıkıcı bir amaca dayanılarak yapılması, ihtimaliyle bu delillerin tutuklanmalarına yeterli görülüp, savcının talebi üzerine, geçici olarak tutuklanmalarına karar verilerek belgeleri yazılmıştır. 25 Temmuz 1914

Bu tutuklama kararının incelenerek kanuna uygun olduğu onaylanmıştır.

25 Temmuz 1914

Mahkeme Başkanı	Savcı
Karar	330
Numarası 84	113

KARAR

Bu iddia ve soruşturma evrakı ve ayrıntıları incelenmiştir. Bomba ve yanıcı maddeler yapım ve satımından dolayı sanık olarak tutuklu bulunan Amasya'nın Sofular Mahallesi'nden, çancı esnafından, Tayak oğlu Karnik ve kardeşi Ohannes; Beyazıtpaşa Mahallesi'nden Nazar oğlu Ağya; Tokat'ın İçmesuyu Mahallesi'nden Kuncal oğlu Setrak hakkında yapılan soruşturmaya göre adı geçenlere isnat edilen eylemlerin Osmanlı Devleti'nin iç güvenliğinin bozmaya ve bozguncu amaçlara yönelik olduğu anlaşılmış, söz konusu eylemin siyasi olduğu görüldüğünden bu soruşturma Divan-ı Harb-i Örfi kapsamına girdiğinden, bu soruş-

turmanın gönderilmesine ve bizim görev alanımızı dışında olduğuna karar verilmiştir.

27 Temmuz 1914

Amasya Asliye Mahkemesi Sorgu Hâkimliği
Amasya Mutasarrıflığına takdim olunur. 27 Temmuz 1914

Amasya Savcı Yardımcılığı

"... Suçlarının, Ceza Kanununun -bu bombaların amaç ve imal zamanı ile saklamaları itibarıyla- 58 maddesi değişik ikinci ekine uygun olarak idam cezası gerektiren eylemler derecesinde görülmüş olduğundan, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yargılanmalarının yapılmak üzere tutuklanmaları... Oybirliği ile karar verildi. 11 Ekim 1915

Söz konusu sanıkların haklarındaki kararların uygulanması talebiyle Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığına takdimi. 12 Ekim 1915"

KAYNAKLAR:

1. Kurmay Başkanlığı- Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları Arşiv belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri Cilt 1
2. T.C.Genel Kurmay Başkanlığı- Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları Arşiv belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri Cilt 2
3. T.C.Genel Kurmay Başkanlığı- Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları Arşiv belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri Cilt 4
4. Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri Prof. Dr. Ali SEVİM. TTK Yay.
5. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Kaynakçalı ermeni Meselesi Kronolojisi 1878-1923
6. Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ,
7. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi Esat URAS Belge yayınları 1987
8. Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri-I.Cilt

(KÜMBET DERGİSİ SAYI 16 ALINTI)